

Nukleové kyseliny – vzorce

Nukleové kyseliny jsou makromolekulární látky, vyskytující se v přírodě v rostlinných i živočišných organismech. Jejich význam spočívá v tom, že jsou nositelem genetických informací, mají zásadní význam pro syntézu bílkovin (proteosyntézu). Byly identifikovány v buněčném jádře. Jsou známy 2 typy nukleových kyselin – **ribonukleová kyselina**, označována **RNA** nebo **RNK** a **deoxyribonukleová kyselina**, označována **DNA** nebo **DNK**. Obě se liší:

- složením nukleotidů (mají rozdílný cukr a některé báze) – viz níže,
- strukturou *polynukleotidového řetězce* – RNA je jednovláknová, často má tvar tzv. jetelového listu, DNA je dvouvláknová, má tvar pravotočivé dvoušroubovice.

Základní stavební jednotkou polynukleotidového řetězce je tzv. **nukleotid**. Ten se ještě skládá z **báze** (derivát pyrimidinu čili *pyrimidinová báze* a derivát purinu čili *purinová báze*), **cukru** (pentosa) a **kyseliny fosforečné** H_3PO_4 . Přesnější názvy bází a cukru jsou uvedeny níže. Jednotlivé složky jsou v nukleotidu mezi sebou spojeny:

- N-glykosidickou vazbou* – vazba mezi dusíkem báze a 1. uhlíkem (poloacetalovým) cukru. Vzniká po odštěpení vody při reakci NH skupiny báze a poloacetalové OH skupiny pentosy.
- esterovou vazbou* – vazba přes kyslík mezi 5., v polynukleotidovém řetězci ještě 3. atomem uhlíku cukru, a *atomem fosforu* v kys. fosforečné. Vzniká esterifikací, tj. odštěpením vody při reakci OH skupiny na 5., v polynukleotidovém řetězci ještě na 3. atomu uhlíku, s vodíkem OH skupiny kys. fosforečné.

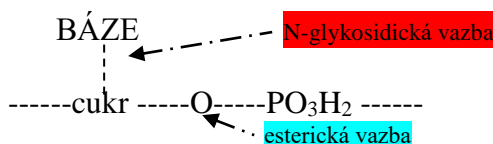
Poznámka: Někdy se uvádí také pojem **nukleosid**, to je složka nukleotidu, obsahující pouze bázi vázanou N-glykosidickou vazbou na C^1 (poloacetalový) cukerné složky.

Primární struktura nukleové kyseliny je dána počtem a pořadím nukleotidů v polynukleotidovém řetězci, **sekundární struktura** je dána prostorovým uspořádáním tohoto řetězce.

Základní složky nukleových kyselin

	RNK	společné pro RNK i DNK	DNK
Pyrimidinové báze	uracil	Cytosin	thymin
Purinové báze		Adenin, Guanin	
Cukerná složka	D – riboza		D – 2 deoxyriboza
Kyselina		Kyselina trihydrogenfosforečná (H_3PO_4)	

Strukturu nukleotidu lze zjednodušeně znázornit takto:

Z výše uvedené tabulky vyplývá, že:

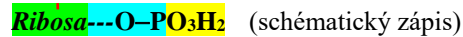
RNA je tvořena *bázemi* uracilem (U), cytosinem (C), adeninem (A) a guaninem (G), *cukrem* β-D-ribosou a *kyselinou fosforečnou*.

DNA tvořena *bázemi* thyminem (T), cytosinem (C), adeninem (A) a guaninem (G), *cukrem* 2-deoxy-β-D-ribosou a *kyselinou trihydrogenfosforečnou*.

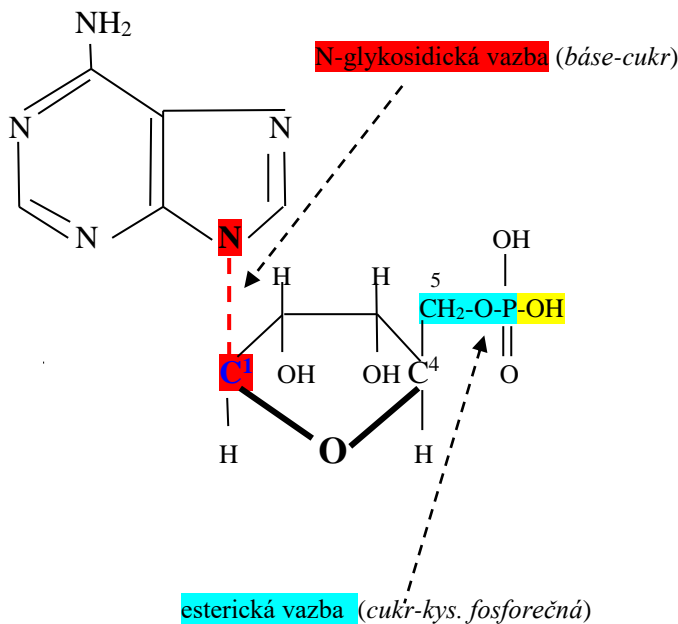
Příkladem jednoduchého nukleotidu je např. AMP, příp. ADP či ATP. Schématická znázornění a strukturální vzorce jsou znázorněny níže.

Adenosinmonofosfát (AMP)

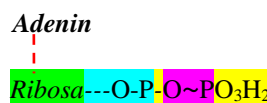
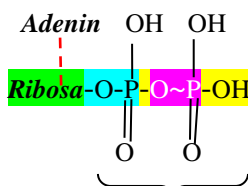
Adenin

Strukturální vzorec:

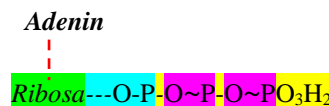
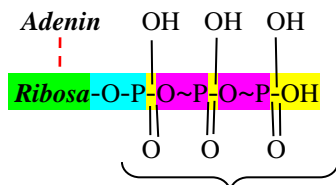

Adenosindifosfát (ADP) – schématické zápisy

Zbytek dvou molekul kyseliny fosforečné v ADP spojených makroergickou vazbou

Adenosin trifosfát (ATP) – schématické zápisy

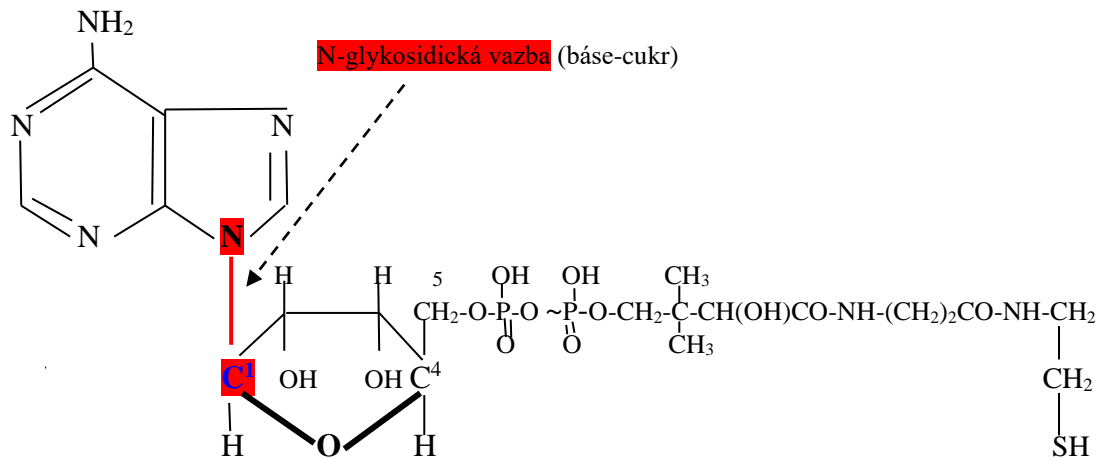

Zbytek tří molekul kyseliny fosforečné v ATP spojených makroergickou vazbou

----- N-glykosidická vazba mezi cukrem a bází
O~P .....makroergická vazba mezi molekulami kyseliny

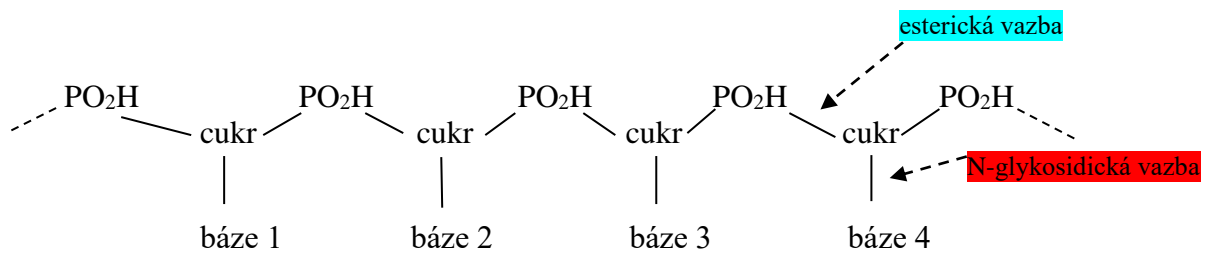
---O-P ..... esterická vazba cukrem a kyselinou

Jiným mononukleotidem, která podobně jako ATP netvoří složky nukleových kyselin, ale má v organismu specifickou funkci, je tzv. **koenzym A**. Patří do skupiny enzymů zv. *transferázy*, je přenašečem zbytku kyseliny octové – acetylu. Podílí se na metabolismu cukru, zejména tuků (mastných kyselin). Jedná se o sloučeninu se složitým vzorcem (viz. níže), proto ji zapisujeme zkráceně **KoA** nebo *CoA*, přesněji **HS-KoA** nebo *HS-CoA*. Koenzym A má schopnost vázat na sebe acetyl místo atomu vodíku ve skupině -SH a vzniká tak **acetylkoenzym A**, který zkráceně zapisujeme **CH₃CO-S-KoA**, příp. **CH₃CO-S-CoA**. Acetylkoenzym A vzniká v lidském těle oxidační přeměnou tuků, sacharidů a bílkovin.

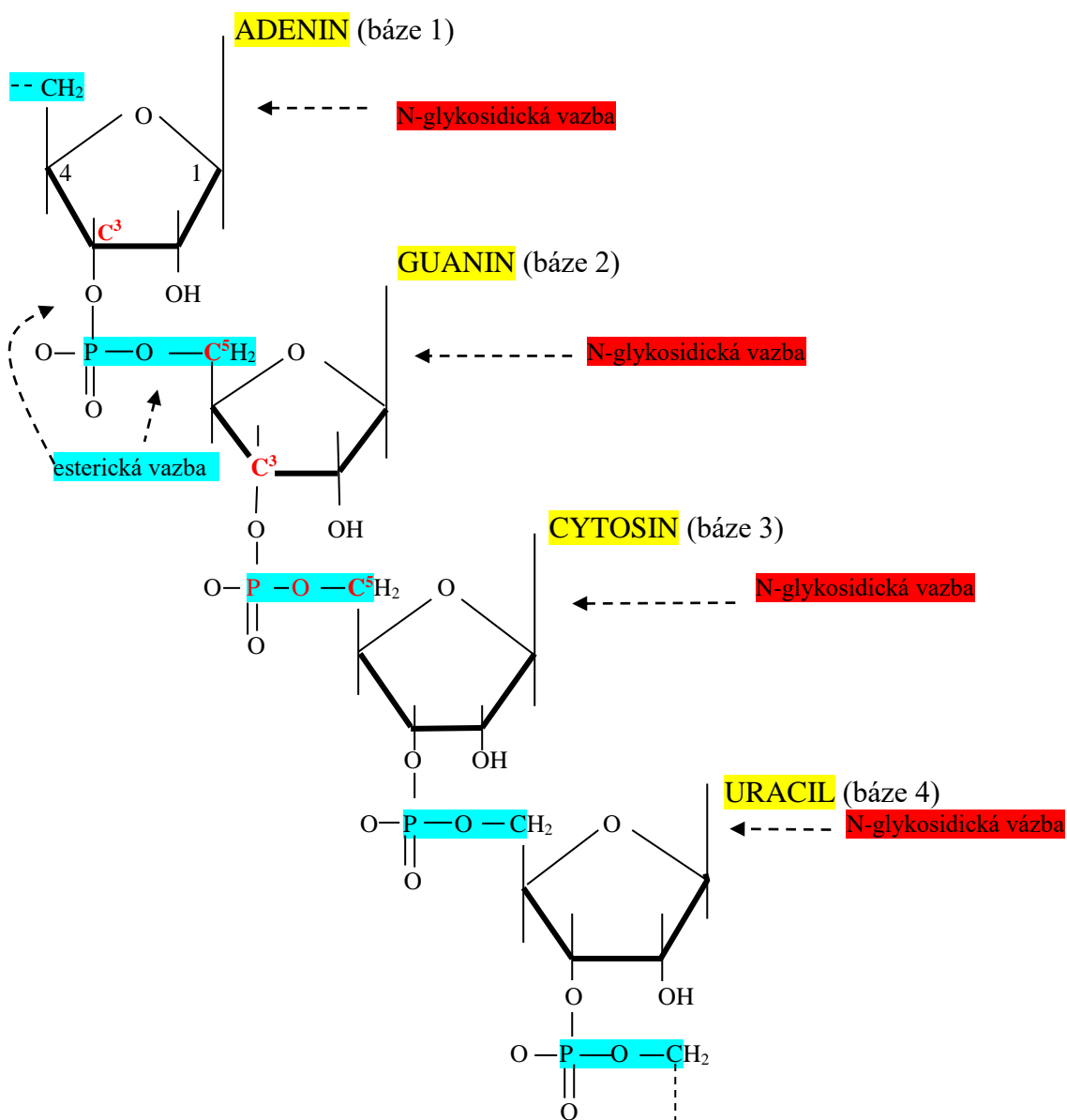

Koenzym A

V makromolekule nukleové kyseliny čili v polynukleotidovém řetězci se vyskytují vždy **4 různé nukleotidy**, které se liší bází a cukrem (viz tabulka výše). **Pořadí** jednotlivých nukleotidů i **jejich celkový počet** v makromolekule **je různý**. Jednoduché molekuly nukleosidů jsou mezi sebou spojeny zbytkem kyseliny fosforečné -PO₂H- (po odštěpení 2 molekul vody), který je vázán esterovou vazbou na C³ předcházející molekuly cukru a C⁵ následující molekuly cukru. Jednotlivé báze se N-glykosidickou vazbou vážou na C¹ cukru. Schematicky zápis vypadá následovně:

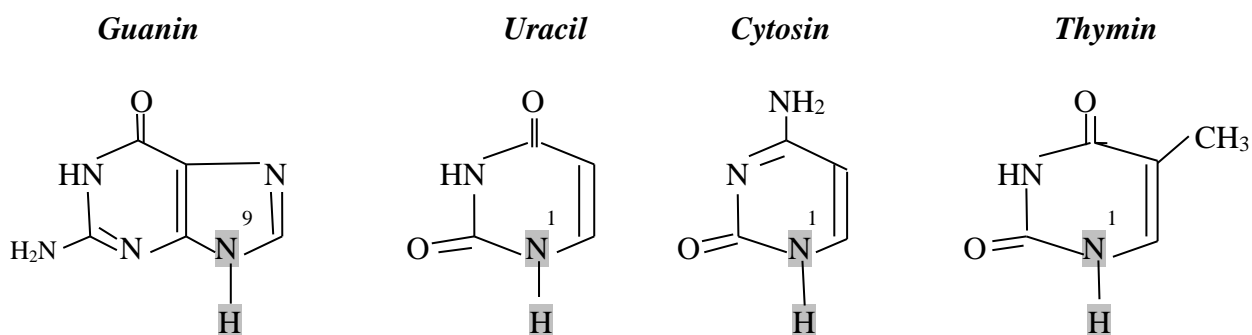

Níže je znázorněna struktura části polynukleotidového řetězce

Úsek RNK zapsaný Haworthovými vzorci.

Poznámka: Báze (s výjimkou adeninu) se vyskytují ve svých **keto-formách** (viz níže), aby mohly vytvořit přes skupinu **N—H** s molekulou cukru N-glykosidickou vazbu na 1., příp. 9. dusíkovém atomu.

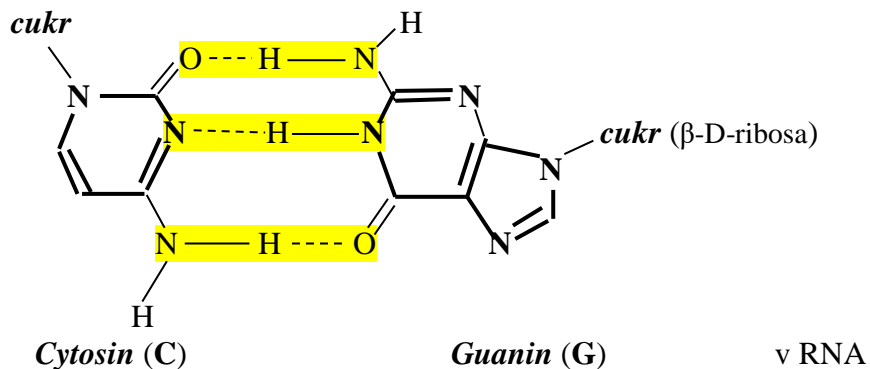
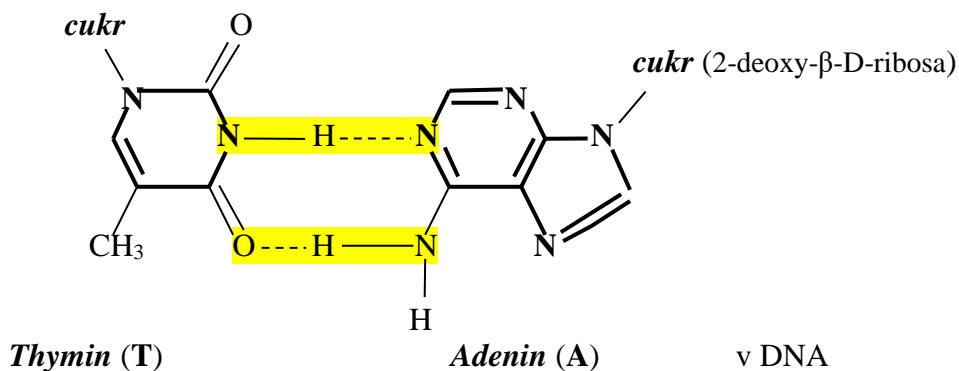

V makromolekulách nukleových kyselin, zejména v molekule DNA, jsou polynukleotidové řetězce uspořádány do dvouvláknových struktur. Jednotlivé řetězce (vlákna) jsou k sobě poutány soudržnými silami - vodíkovými můstky. Ty se vytvoří mezi jednotlivými bázemi vždy tak, že **adenin** (jednoho řetězce) je vázán H-můstky s **thyminem** (druhého řetězce) a **guanin** (jednoho

řetězce) tvoří H-můstky s **cytosinem** (druhého řetězce). Tyto dvojice se navzájem doplňují a nazývají se *doplňkové báze* neboli **báze komplementární** (viz schéma níže). Jiné možné vzájemné kombinace nejsou možné. Význam komplementárních bází se uplatňuje jednak

- při tzv. *replikaci* (někdy reduplikaci) DNA, kdy z jedné molekuly DNA vznikají dvě nové stejné molekuly DNA, identické s původní molekulou DNA.
- při *translaci* v průběhu *proteosyntézy*, kdy t-RNA („nese“ určitou aminokyselinu) se pomocí svého tripletu (tj. trojice bází zv. antikódón) váže na určité místo obsazené odpovídající trojicí bází (zv. kódón) v řetězci m-RNA.
- při *transkripci* tj. přepisu bází z původní DNA na nově vznikající tzv. m-RNA neboli informační i-RNA (m = messenger, i = informační).

Vodíkové můstky mezi komplementárními bázemi lze znázornit takto:

1 turn = 10 base pairs = 3.4 nanometers

